

ІВАН ШОВКОПЛЯС – УРОДЖЕНЕЦЬ ПОЛТАВЩИНИ, АРХЕОЛОГ, ІСТОРИК, БІБЛІОГРАФ (до 100-річчя з дня народження)

Про життєвий і творчий науковий шлях археолога-полтавця Івана Гавриловича Шовкопляса (1921–1997), одного з кращих вітчизняних учених — дослідників найдавнішого минулого, його зв'язки з Полтавищиною, участь у наукових заходах, що відбувалися у Полтаві, Лубнах, інших місцях області.

Ключові слова: Шовкопляс Іван Гаврилович, Лазірки, Лубенщина, пізній палеоліт, Гінцівська пізньопалеолітична стоянка, Добранічівська пізньопалеолітична стоянка, музеєзнавство, наукова бібліографія.

Важко знайти сферу цивілізаційного поступу людства, котра б не була збагачена творчістю наших земляків-полтавців. Звісно, серед них є чимало видатних істориків, етнологів, археологів з європейськими іменами. У ХІХ – на початку ХХ ст. своєю науковою діяльністю уславили наш край Олександр Терещенко, Василь Ляскоронський, Катерина Мельник-Антонович, Микола Макаренко, дещо пізніше — Володимир Грінченко, Олександр Тахтай та багато інших дослідників.

Для другої половини ХХ ст. можемо пишатися ще однією визначною постаттю європейського масштабу. Більше чверті століття тому відійшов у вічність відомий український археолог, історик, бібліограф, заслужений діяч науки і техніки України, доктор історичних наук, Іван Гаврилович Шовкопляс. Навесні 2021 року ми б мали відзначити 100-літній ювілей ученого [55, с. 27], чому завадили карантинні заходи.

Сучасники до певної міри вже обізнані з науковою і громадською діяльністю цієї непересічної людини, з її нелегким життєвим і творчим шляхом, сповненим почуттями безкорисливої любові, з якою він завжди ставився до рідної землі. З Полтавищиною пов'язані юність і перші кроки в науку цього талановитого вченого, в зрілому віці — його участь у наукових конференціях і

семінарах, співпраця з музеями, численні публікації наукових і популярних праць.

«Визначним явищем сучасної епохи в розвитку України є національно-культурне відродження її населення та утвердження державної незалежності українського народу. Вони викликали незнані раніше потяги широких кіл громадськості до пізнання історії рідної землі — її подій, діячів і пам'яток, почуття законної гордості за вагомий внесок населення України в скарбницю світової культури. І це однаковою мірою справедливо як для нашого бурхливого сьогодення, так і для близького та далекого минулого». Саме так розпочинається остання прижиттєва праця І. Г. Шовкопляса «Перлина українських старожитностей (до 80-річчя археологічних розкопок Мізинської палеолітичної стоянки)», вміщена у полтавському науковому журналі «Археологічний літопис Лівобережної України» [148; див. також: 63, с. 7].

Як відомо, на сьогодні ще не існує окремої монографічної роботи, яка б у повній мірі висвітлювала життєвий і творчий науковий шлях археолога, передусім позначаючи його полтавські корені, що й стало темою запропонованого читачеві дослідження, зі вміщеним до нього невеликим оглядом творчої спадщини та позначенням біоісторіографічних аспектів у долі вченого. У статті також здійснена спроба показати внесок дослідника у вітчизняну археологічну та історичну науку, краєзнавство, створення науково-інформаційної бази українознавства і фахової бібліографії, музеєзнавство, визначення вкладу відомого вченого у вивчення найдавнішого минулого Полтавщини з метою привернення уваги громадськості до творчої спадщини нашого земляка — Івана Гавриловича Шовкопляса (1921—1997), вченого і педагога, за підручником якого навчались кілька поколінь істориків та археологів 1960—1990-х рр., засвоюючи «ази» археології [86; 91, с. 5, 29].

Про життєвий і творчий шлях І. Г. Шовкопляса існує чимало літературних та архівних джерел. З-поміж перших варто вирізнити безпосередньо публікації, присвячені висвітленню наукової біографії та творчого доробку дослідника. Найбільш повний біоісторіографічний нарис про вченого підготовлений віце-президентом і академіком НАН України, колишнім генеральним директором Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, нашим земляком М. І. Онищенко [54]. Широкий науковий резонанс мала свого часу публікація бібліографа Н. М. Орач «Головний науковий співробітник», вміщена до 75-річчя вченого у

Рис. 1. Шовкопляс Іван Гаврилович. Кін. 1970-х р.
Мал. Г.В.Коваленко, 2003 р.

«Бібліотечному віснику» — науково-інформаційному органі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [55, с. 27–31], де висвітлюється життєвий шлях і наукова діяльність ученого. Важливу інформацію щодо характеристики життєвого шляху і громадської позиції українського патріота І. Г. Шовкопляса містить історико-публіцистична стаття О. К. Білодіда та В. Г. Киркевича «Довга дорога до храму мудрості», що побачила світ у часописі «Україна» 1988 р. [11], а з невеликими доповненнями — у широко відомому збірнику наукових праць «Репресоване відродження» 1993 р. [12]. Досить цікаві факти дібрані до друку В. В. Шлеєвим — рецензентом бібліографічного покажчика, укладеного І. Г. Шовкоплясом разом із М. Г. Дмитренком, — «Археология Украинской ССР: библиографический указатель. 1918–1980» [1, 558 с.]. Ним оприлюднена на той час нерозголошувана частина біографії археолога періоду прихованих репресій початку 1970-х рр. [93]. Деякі факти до життєпису І. Г. Шовкопляса наведені й І. М. Баланчуком у «Наукових записках НТШ» [6]. Насамкінець, необхідно виділити ще одну працю про нашого земляка, підготовлену лубенцем, заслуженим журналістом України Б. С. Ванцаком, — «Археолог І. Г. Шовкопляс» [17, с. 4]. Хоча вона з'явилася в світ у лубенському районному часописі «Ленінська зоря» (на сьогодні «Лубенщина»), та все ж, за рівнем підготовки і наведеними даними про земляка-лубенця може вважатися більше, аніж газетною публікацією.

Серед досить інформативних публікацій із оцінкою діяльності вченого, як це не сумно відзначати, — некрологи І. Г. Шовкопляса, що з'явилися у ряді фахових археологічних видань — журналах «Археологія» [56], «Российская археология» [94], «Археологічний літопис Лівобережної України» [63], «Бібліографічний вісник» [36, с. 3 обкл.].

Важливими є й офіційні повідомлення наукової періодики та інших видань щодо участі І. Г. Шовкопляса в тих чи інших заходах, розкидані у більше ніж 300 публікаціях. Вони охоплюють період від початку 1950-х до кінця 1980-х рр. Назвемо, для прикладу, повідомлення щодо проведення 6-ї звітної конференції Інституту археології Академії наук України 1953 р. [22], інформації центральних газет — «Радянської України» [38, с. 2] та «Правди України» 1950–1954 рр. [32, с. 1], звіти про наукові конференції кінця 1980-х рр. [18; 82], а також про деякі інші зібрання вчених [24, с. 2 обкл.].

Значний блок літературних свідчень окреслює використання творчої спадщини вченого, зокрема, такими відомими вітчизняними дослідниками як С. М. Бібіков, П. Й. Борисковський, І. С. Винокур, В. Я. Сергін, І. К. Свешніков, Д. Я. Телегін [10, с. 2, 9, 10; 15, с. 6–8, 16; 23, с. 22–24, 28, 313; 70, с. 48; 71, с. 5, 9, 14–16, 20, 23, 29, 30, 36, 39, 40, 45–46, 48–49], іноземними — Я. Елінек, Л. Банеч, О. Соффер та ін. [31, с. 244–246, 249–251, 253, 256–265; 155, S. 34, 46; 158, р. 48–51, 80–84, 97–100, 519].

Важливу групу джерел складають бібліографічні покажчики, в тому числі персонологічного плану, де вміщені описи наукових праць І. Г. Шовкопляса. Серед них не тільки загальні реєстри археологічних публікацій колишнього СРСР [20, с. 59, 61, 64, 71, 80, 97, 103–106, 111–112, 115–118, 120–122, 125–126, 129, 483, 624 та ін.; 21, с. 20, 25, 29, 56; 73, с. 13, 17, 35, 58, 65, 67, 73, 84, 115, 119, 129, 138, 449, 534; 74, с. 13, 16, 91, 93, 356; 75, с. 57, 62, 80, 96, 365; 76, с. 116; 77, с. 78, 79, 115], а й біобібліографічний покажчик праць дослідника, виданий до його 75-річчя [34].

Видатний палеолітознавець, фахівець у галузі археології І. Г. Шовкопляс ще за життя мав числені факти пошанування власного імені. У ряді країн та на Батьківщині з'явилися науково-інформаційні статті про нього в енциклопедіях та енциклопедичних довідниках [46, с. 31; 50, с. 77, 436; 58, с. 123; 59, с. 300; 62, с. 446, 1019, 1021, 1022; 72, с. 164–165, 246–247, 429–430; 128, с. 306–307; 138, с. 530; 151, с. 983–984; 154, с. 651–652; 157, р. 672], пізніше у «Вікіпедії» [152] та на інших електронних ресурсах [149; 153 та ін.].

Близько десятка публікацій про І. Г. Шовкопляса з'явилося у світ вже після смерті вченого, більшість до ювілеїв — 90-річчя чи 100-річчя з дня народження [40; 67, с. 314]. Частина з них містила спогади колег [68, с. 8–10; 69, с. 100–108], інші — аналіз творчої спадщини і здобутків [наприклад: 42]. 2002 р. ювілеєві І. Г. Шовкопляса був присвячений перший номер загальноукраїнського наукового журналу «Археологія» за 2002 рік [5].

Завершуючи огляд літературних джерел про нашого земляка, необхідно відзначити й кілька повідомлень полтавської преси та наукової періодики про перебування дослідника у Лубнах і Полтаві [25, с. 4; 27, с. 6–10], його участь у наукових чи музейних заходах [37, с. 10; 41, с. 137–138; 84, с. 156].

Корпус архівних джерел, що стосуються висвітлення наукового й життєвого шляху І. Г. Шовкопляса, на сьогодні є величезним. Він розкиданий у ряді державних, відомчих, музейних та особис-

тих архівів. Характеристика цих документальних фондів може зайняти не один десяток сторінок, а у майбутньому, має, напевне, стати темою окремого дисертаційного дослідження. На сьогодні відзначимо чималий фонд наукових звітів І. Г. Шовкопляса у Науковому архіві Інституту археології НАН України [перелік див.: 34, с. 76], поточний архів діловодства цього ж закладу та Президії НАН України, документальний фонд Археологічного музею НАН України та ін. У полтавських архівних збірках також репрезентовані документи про життя і діяльність ученого, зокрема, у «Фонді І. Г. Шовкопляса» в Науковому архіві Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради, що складається з 12 справ [52], кілька особистих автографів ученого наявні й у Науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського [51], ряд цікавих документів, в тому числі біографічного характеру, зібрані в особистому архіві автора, один із яких, до речі, вже оприлюднений друком [13, с. 20–21; 31; 43].

Та, перш за все, окреслимо життєвий шлях ученого.

Потяг до пізнання історії рідної землі у І. Г. Шовкопляса проявився дуже рано. Все це йшло від його батька, від простої родини з трударів, від землі, на якій він народився [94, с. 247]. Іван Гаврилович побачив світ 8 квітня 1921 р. у селі Лазірки, що на історичній Лубенщині (сучасна Новооржицька територіальна громада Лубенського району Полтавської області), в родині малоземельних, проте мудрих і розважливих селян, які працювали від ранку до пізнього вечора, а разом із тим розуміли цінність знання, освіти і книги [17].

З 1928 по 1938 рр. Іван навчався у Лазірківській середній школі [34, с. 77], був одним із кращих учнів. У школі вчився лише на «відмінно». Однокласники та вчителі характеризували майбутнього вченого як наполегливого, допитливого, беручого до знань хлопця.

Ще в 14 років він довідався про розкопки у сусідньому селі Гінцях залишків найдавнішого на рідній землі поселення — Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки, першої у Східній Європі пам'ятки українського палеоліту, що була виявлена далеким 1871 р. [85, с. 103; 136, с. 122]. Разом із друзями пішов подивитися на ті розкопки. Як вважав учений, це була перша зустріч із майбутньою професією [17, с. 4]. Старанна праця харківських і столичних археологів уразила хлопців. Тому вирішив для себе, що

обере тільки цю професією. Так, 1935 р. на розкопках, якими керував І. Ф. Левицький, змінив життя юнака. Вже через багато років він познайомиться зі всіма учасниками досліджень у Гінцях — москвичами Марією Фосс, Олександром Брюсовим, харків'янином Іваном Левицьким, киянином, майбутнім академіком Іваном Підоплічком, та отримав відповідь на чимало запитань, що його цікавили ще з дитячих років [147, с. 12].

Усе мало б бути гарно у житті Івана: хлопець любив школу, обожнював книги, мріяв закінчити університет і стати вчителем. Та його спіткала в цілому типова для 1930-х рр. біда, коли за безглуздим звинуваченням, «організованим» за скинутою рознарядкою у пошуках «ворогів народу», був заарештований його батько — Гаврило Петрович, простий колгоспник, зовсім далекий від «відголосків» давно вже «згаслої» класової боротьби. Реабілітували його лише через 20 років — у 1957-му, але Гаврило Петрович Шовкопляс про це вже не міг ніколи дізнатися. Коли й де він загинув, і де похований — достеменно невідомо [54, с. 6]. Ця подія ледь не зламала все наступне життя Івана Гавриловича, якого як сина «ворога народу» швиденько вигнали із комсомолу, а вчителі боялись навіть ставити у школі заслужені п'ятірки. Після цього в І. Г. Шовкопляса не залишилося жодних надій на майбутнє навчання і торування шляху до високої науки.

Переступити рубікон незаслуженого знеславлення допоміг той же батько, який якимось дивом із ув'язнення передав синові один-єдиний клаптик паперу, в якому наказував дружині: «Продай, що маєш, залиш тільки хату і вчи Івана» [39, с. 4; 80]. Останні батькові слова стали для Івана Гавриловича носієм невичерпної енергії, що допомагала долати труднощі і служити науці: «Не зупиняйся, рухатися вперед» — саме цей принцип визначав життєву динаміку майбутнього вченого. Про це І. Г. Шовкопляс неодноразово розповідав земляку — відомому журналісту-лубенцю Б. С. Ванцаку, а також автору, з яким ученого пов'язували багаторічні дружні стосунки [17].

У 1938 р. Іван Шовкопляс поїхав до Києва, і, не маючи свідомства відмінника, змушений був здавати аж 13 іспитів, щоб вступити на історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Назавжди йому запамяталися консультації професора Б. М. Радзінівського, знаного фахівця, суворого і мудрого викладача, якому Іван Гаврилович замість консультації здав екзамени з курсів «Історія первісного суспільства» та «Історія

Стародавнього Сходу» на «відмінно» [54, с. 6]. Відтоді так і вчився, хоча жив надголодь, згадуючи про матір і молодшого брата, які потребували допомоги.

Щоб якось підготуватися, він почав шукати роботу. З літа 1940 р. і аж до початку війни працював у Центральному історичному музеї України лаборантом, потім екскурсоводом, помічником хранителя археологічного відділу [34, с. 77].

Коли почалася війна, І. Г. Шовкопляс записався до винищувального батальйону, але керівництво Сталінського райкому Києва направило його на спорудження протитанкових ровів, згадавши, що він син «ворога народу». Іван Гаврилович брав участь у спорудженні оборонних укріплень вздовж р. Ірпінь, на захід від Києва, де працював до прориву з боку Житомира до міста гітлерівських танків. Студентський загін, куди входив І. Г. Шовкопляс, змушений був вирушити на схід.

Створений у Харкові Об'єднаний Український університет було евакуйовано до м. Кизил-Орда у Казахстані. Слідом за евакуйованим університетом вирушив і І. Г. Шовкопляс. Через деякий час він дістався до Махачкали, де став студентом історичного факультету Дагестанського державного педагогічного інституту ім. С. Стальського [55, с. 27].

У червні 1942 р. майбутній учений подав заяву до Омського танкового училища, але не був зарахований, бо дізнавшись про батька, особісти навіть відібрали у нього паспорт і студентський квиток. Врятував його ректор педінституту Фаталієв, який надав документи про закінчення історичного факультету. За це І. Г. Шовкопляс був вдячний йому все життя. А вже у 1942 р. він узяв диплом і пішов до військомату. Його призначили командиром взводу будівельного батальйону, що вів роботи поблизу Астрахані на Волзі, а пізніше — у Новокузнецьку Кемеровської обл. Спочатку батальйон споруджував нафтосховище на березі Каспію, а коли об'єкт розбомбили фашисти, будбат «перекинули» до Сибіру, на будівництво Новокузнецького алюмінієвого заводу [54, с. 7].

У жахливих умовах суворой сибірської зими Іван Гаврилович, вірогідно, був би приречений на загибель, та його врятував писар, колишній учитель, який розповів про існування наказу, згідно із яким спеціалістів із закінченою вищою освітою повинні були використовувати за фахом. І. Г. Шовкопляса демобілізували і призначили вчителем історії та географії 21-ї міської школи Новокузнецька.

А в червні 1944 р. він, за викликом Наркомату освіти України та на пропозицію Л. М. Славіна, повернувся до Києва і зайняв посаду завідувача відділу Державного історичного музею Української РСР, де невдовзі очолив колишній відділ відомого археолога-славіста В. Й. Довженка «Докласове суспільство» (до речі, завідувача відділу археології Полтавського краєзнавчого музею в роки окупації [87, с. 6–8]). Йому вдалося зібрати розкидані по всій країні в евакуації експонати і створити першу повоєнну експозицію музею — «Історія докласового суспільства на території України» [45, с. 87, 88]. У тому ж таки 1944 р. він відновився в університеті і через рік одержав диплом із відзнакою, після чого вступив до аспірантури з історії України [34, с. 77].

Улітку 1945 р. І. Г. Шовкопляс брав участь в роботі археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР у Дніпровському Надпоріжжі та Середній Наддніпрянщині, що вела обстеження пам'яток на дні колишнього водосховища ДніпроГЕСу після підризу греблі станції радянськими саперами восени 1941 р. Запрошення взяти участь у роботі експедиції молодий дослідник отримав від відомого українського вченого, колишнього очільника музею в Полтаві, на той час вченого секретаря Інституту археології М. Я. Рудинського [32, с. 3–7; 48; 49], який поважав скромну, ерудовану, скрупульозну у роботі молоду людину. Напередодні експедиції відбулося знайомство І. Г. Шовкопляса і зі своєю майбутньою дружиною, музейницею та археологом, науковим співробітником того ж Державного історичного музею Української РСР Ганною Михайлівною Василенко, разом із якою вчений пройшов через усе життя.

Старанного дослідника помітив й академік П. П. Єфіменко, який запросив І. Г. Шовкопляса до себе в аспірантуру. Пізніше Іван Гаврилович у всьому старався наслідувати П. П. Єфіменка. У результаті наполегливої праці І. Г. Шовкопляс достроково захистив кандидатську дисертацію. Це відбулося 1949 р., звісно ж, завдяки П. П. Єфіменку [115, с. 195–202]. Але перед цим І. Г. Шовкопляс брав участь у роботі Середньодністровської археологічної експедиції Інституту історії матеріальної культури АН СРСР [102, с. 4].

Пізніше І. Г. Шовкопляс присвятив своєму вчителю найважливішу в житті монографічну працю — «Мезинская стоянка» [106, 328 с.]. Після захисту дисертації він став ученим секретарем

Інституту археології і працював на цій посаді з 1949 по 1951 рр. [115, с. 196].

Уже в 1950 р., за поданням П. П. Єфименка, який очолив Інститут археології АН УРСР, І. Г. Шовкопляс був затверджений Президією Академії наук заступником директора з наукової роботи [116, с. 42, 43; 150, с. 639]. Він займався вивченням історії найдавнішого населення на території України, а вказану посаду займав до 1960 р., причому у 1954–1955 рр. — тимчасово виконував обов'язки директора [64, с. 14].

У 1950 р. вчений став керівником Середньодністровської археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР, що вела дослідження курганного могильника і поселень раннього залізного віку в околицях с. Луки-Врублевещької Хмельницької та поблизу с. Нагоряни Чернівецької областей [44, с. 108–109; 116; 117; 118]. Таким чином учений розширив свої фахові знання польовою практикою вивчення старожитностей раннього залізного віку.

У цьому ж році розпочалися гідротехнічні роботи зі спорудження Каховської ГЕС на Нижньому Дніпрі й будівництво Південно-Українського каналу. Це будівництво призвело до затоплення чималої кількості археологічних пам'яток ряду епох. Тоді ж була організована експедиція до цього району, а на керівництво дослідженнями почали претендувати московські археологи, зокрема, доктор історичних наук, професор Б. М. Граков. Українські вчені усувалися від роботи на власній території. Як вихованець петербурзької археологічної школи, П. П. Єфименко вирішив не втручатися у ці справи і побажав успіху І. Г. Шовкоплясу, який доклав чимало зусиль до організації керівництва дослідженнями [54, с. 9; 117, с. 56–60]. І вони залишилися за Інститутом археології АН УРСР [9]. Зрозуміло, що після такого повороту справ з'явилися звинувачення в бік молодого керівника мало не в націоналізмі. З честю вийти із такого конфлікту вченому допоміг академік О. В. Палладін — тоді Президент Академії наук УРСР.

За ініціативою І. Г. Шовкопляса було видано чимало наукових праць, в тому числі «Нариси стародавньої історії Української РСР» [53, 632 с.], «Археологічні дослідження на Україні (1917–1957)» [122, 422 с.], брошура «Стародавній кам'яний вік на Україні» [120, 64 с.]. У цих працях він здійснив огляд археологічних пам'яток і розкрив важливі питання культурно-історичного поступу населення України, відзначив пріоритети української

науки. Вчений також активно брав участь у наукових конференціях, сесіях, створенні музейних виставок із предметів, здобутих під час роботи академічних експедицій [104; 119; 121].

І досі мало хто знає про цікавий факт початку збереження в Україні визначних культурних цінностей — унікальних знахідок із дорогоцінних металів. У 1954 р. в Мелітополі відомим археологом О. І. Тереножкіним був розкопаний аристократичний скіфський курган IV ст. до н. е., де виявлено понад 3 тисячі різноманітних золотих прикрас [88]. Директор Ермітажу, визначний скіфолог М. І. Артамонов зробив запит про передачу речей до Ленінграду. Але тимчасово виконуючий обов'язки директора Інституту археології І. Г. Шовкопляс, за допомогою академіка О. В. Палладіна, добився того, щоб це прохання було відхилене. І відтоді всі знайдені в Україні археологічні скарби почали зберігатися «вдома» — у Державному історичному музеї УРСР, відділ дорогоцінних старожитностей якого на сьогодні перетворений у широко знаний Музей історичних коштовностей України [97, с. 19–20]. Нечуваний факт непокори національних кадрів призвів до того, що директор Ермітажу відмовився бути опонентом в Івана Гавриловича під час захисту дисертації, але це не перешкодило її успішному захисту, хоча й відіткнуло його в часі на 1964 р. [105, с. 2].

Наведемо неповний хронологічний перелік польових досліджень вченого. В 1954 р. І. Г. Шовкопляс узяв участь в обстеженні слідів ранньопалеолітичного місцезнаходження (чи не найдавнішого, як тоді вважалося, на історичній Полтавщині) у заплаві р. Сули, біля с. Великої Бурімки Чернобаївського району Черкаської області [47, с. 60–61] (на сьогодні археологічними дослідженнями доведений лише пізньопалеолітичний вік цієї, вірогідно, випадкової знахідки), та розкопках залишків пізньопалеолітичної стоянки у м. Фастові Київської області [103]. З 1953 по 1970 рр., як керівник експедиції, проводив дослідження залишків пізньопалеолітичної стоянки в с. Добранічівці Яготинського району Київської області, відкритої не без участі полтавських музейників [83; 109, с. 222–223; 134, с. 4].

Завдяки наслідкам роботи цих та інших експедицій І. Г. Шовкопляс обґрунтував і висунув ряд нових висновків і положень у палеолітознавстві, особливо у вивченні житлово-господарських комплексів епохи пізнього палеоліту, розробці питань економічної та суспільної організації пізньопалеолітичного населення [42, с. 8–10].

Рис. 2. На розкопках Добранічівської стоянки.
Зліва направо: І. Г. Шовкопляс, Г. М. Шовкопляс, Т. Г. Мовша.

З 1954 по 1961 рр. він очолював експедицію, що досліджувала залишки всесвітньовідомої Мізинської пізньопалеолітичної стоянки на Чернігівщині [123], початок вивчення якої належав іншому полтавцеві, майже землякові Івана Гавриловича, уродженцеві с. Крячківки Пирятинського повіту, академіку Хведору Кіндратовичу Вовку [90, с. 89–90]. З 1956 по 1965 рр. також керував експедиційними дослідженнями залишків стоянки початкової доби пізнього палеоліту в околицях м. Радомишля у Житомирській області [144, с. 250].

З огляду на наукову значимість цих відкриттів, результатів багаторічних досліджень, особливе значення з них мають знахідки у Мізині, Добранічівці та Радомишлі. Під час зазначених робіт були відкриті такі винятково важливі речі, як форма давніх жител пізньопалеолітичної людини, позначені умови життя та побуту тогочасних людей, отримані уявлення про їх вірування, склад родових колективів. Експедиційні дослідження давали вченому багаті матеріали для висновків, між іншим, про існування зв'язків між різними родовими колективами [142].

На основі отриманих матеріалів і знахідок І. Г. Шовкопляс підготував монографію «Мезинская стоянка. К истории Среднедне-

Рис. 3. На Десні біля Мізина.
З донькою Тетяною.

провского бассейна в позднепалеолитическую эпоху» [106]. Рукопис цієї праці став докторською дисертацією вченого [54, с. 14]. Крім того, дослідник написав низку науково виважених і до сьогодні актуальних статей: «Поздний палеолит Украинского Полесья» [57], «Палеолітична стоянка Радомишль» [127] та багато інших.

Археолог І. Г. Шовкопляс виявився й умілим педагогом, старанним наставником. У 1954–1956 рр. він викладав курс археології на кафедрі історії Київського державного педагогічного інституту (сучасний Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова) [124].

У 1969 р. побачила світ перша українська академічна археологічна праця з бібліографії, підготовлена І. Г. Шовкоплясом, що стала настільною книгою кожного археолога — дослідника старожитностей Східної Європи — «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966)» [132, XXXVI, 343 с.].

З 1960 по 1967 рр. — Іван Гаврилович старший науковий співробітник Інституту археології АН УРСР. У 1965 р. йому було присуджено колишнім «союзним» ВАКом учений ступінь доктора історичних наук за спеціальністю «археологія» [34, с. 78]. В 1966 р.

Рис. 4. В Археологічному музеї АН УРСР. 1969 р.
Зліва направо: І. Г. Підоплічко, Б. Є. Патон, В. М. Келдиш, І. Г. Шовкопляс.

він очолив експедицію з дослідження залишків стоянки початкової пори пізнього палеоліту біля с. Ключів Щорсівського району Чернігівської області [135, с. 396–397]. У 1967–1968 рр. брав участь у роботі Міжнародної наради-подорожі з проблем «Лес — перегляд Середньої та Східної Європи» [54, с. 16]. А контакти з керівництвом Інституту археології АН УРСР на той час ставали вже надто напруженими. Директор Інституту, член-кореспондент АН УРСР С. М. Бібіков мав особисті претензії до вченого, вбачаючи його за претендента на керівництво закладом. Тому І. Г. Шовкопляс змушений був віддалитися від інститутської боротьби «за портфелі»...

Однією з найбільших мрій І. Г. Шовкопляса того часу було створення Археологічного музею. А найбільшими труднощами у здійсненні цієї мрії стало те, що приміщення, в якому повинен був розміщуватися музей, підлягало капітальному ремонту. Іван Гаврилович розробив наукову концепцію, відібрав необхідні експонати у фондах Інституту і розпочав формування експозиції. І з одностумцями реалізував свій задум, за що отримав подяку багатьох вітчизняних та іноземних учених і громадськості. Експозиція музею охоплювала період від найдавніших часів до епохи пізнього

середньовіччя, вона дістала високі позитивні відгуки ряду закордонних спеціалістів. Археологічний музей АН УРСР було створено в 1967 р. і він увійшов до комплексу Центрального науково-природничого музею АН УРСР [133]. Через своєрідні стосунки фундатора музею та С. М. Бібікова, Президія АН УРСР підпорядкувала музей Інституту зоології АН УРСР, у керівництві якого був добрий друг і порадник І. Г. Шовкопляса — академік І. Г. Підплічко. Після реекспозиції та ремонту приміщення на початку XXI ст. Археологічний музей відновлено на старих теренах — вже як відділ Інституту археології НАН України.

Яскравою сторінкою в житті вченого стало відрядження до Японії, де він перебував як консультант виставки «Японські острови та їх зв'язок з материком у минулому». На цій виставці експонувалися українські археологічні матеріали. І. Г. Шовкопляс виступав у різних наукових аудиторіях та на телебаченні. За величезний обсяг роботи, здійсненої з організації і проведення виставки, він отримав подяку повпредства СРСР в Японії [55, с. 29]. Після поїздки вчений підготував публікацію «Японская археология глазами советского археолога» [139; 141].

Крім відрядження до Японії (1972 р.), визначний науковець брав участь у роботі Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО з проблеми «Зміна навколишнього середовища і походження сучасної людини» у Парижі 1969 р. [131], а 1971 р. — у роботі VI Міжнародного конгресу з доісторії та праісторії у Белграді [110].

У 1971–1974 рр. Іван Гаврилович Шовкопляс — викладач за сумісництвом і впродовж майже двох років виконувач обов'язків професора кафедри археології та музеєзнавства Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка [34, с. 78–79; 69, с. 106–108].

Це був період творчого злету та успіхів ученого. В цей час він підготував «Словник з археології України», написав багато праць з археології та науково-популярних робіт, зокрема, разом із Г. М. Шовкоплясом книгу «Мандрівка в глибину віків» [98, 174 с.], перший варіант праці про археологічні вподобання Т. Г. Шевченка «За покликом серця», що побачила світ значно пізніше і зайняла перше місце у конкурсі серед науково-популярних праць початку нового відродження у незалежній Україні [99, 168 с.].

Значним здобутком дослідника і музеєзнавця виявилось створення в 1977 р. унікального археологічного музею-скансена на місці стоянки первісних людей доби пізнього палеоліту в Яготин-

ському районі на Київщині [143, с. 18] — у с. Добранічівці [145, с. 5–10]. Це був перший музей такого типу в Україні [114], що працює до сьогодні.

Працелюбність ученого допомагала йому у нелегкій науковій та організаторській роботі. Надзвичайно зріс його авторитет серед колег та наукової громадськості і як керівника, до того ж — національного спрямування. Намагання посісти «першу роль» у керівництві головного академічного закладу в Україні — Інституту археології — в 1973 р. обернулося типовим для колишнього СРСР оргвисновком-розплатою. Вченому були висунуті майже «класичні» для колишніх сталінських репресій звинувачення в тому, що його позиція «відхиляється від офіційної лінії» командно-адміністративної системи, від лінії комуністичної партії. Приводом до цього стало широке визнання І. Г. Шовкопляса в колишньому СРСР, зростання його ролі на науковому «небосхилі» України. Не влаштувало це, перш за все, як вважають дослідники, колишнього директора Інституту археології АН СРСР, члена ЦК КПРС, академіка Б. О. Рибаківа; драгувала його і наукова діяльність І. Г. Шовкопляса, що була спрямована на розвиток археології в Україні. Звісно ж, науковий «оргвідгук» пішов до секретаря з ідеології ЦК КП України В. А. Маланчука, відомого організатора гонінь на всіх більш-менш талановитих українських учених.

І. Г. Шовкопляс не хотів миритися з тим, що його почали цькувати, він звернувся у вищі державні та партійні інстанції. Відповідь не забарилася черговими звинуваченнями, підготовленими іменитими опонентами: в академічній його бібліографічній праці «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966 рр.)», виданій 1969 р., виявилася «відсутність розгляду основоположних партійних документів, що визначають розвиток суспільних наук». І. Г. Шовкопляса звинуватили у «порушенні класового, партійного підходу до підбору праць», у тому, що в бібліографії були зазначені твори М. С. Грушевського і Н. Д. Полонської-Василенко, українських репресованих археологів, «які відомі зловісною антирадянською діяльністю або своїми буржуазно-націоналістичними поглядами» [93, с. 286–289]. Після цього звинувачення книгу Івана Гавриловича було здебільшого вилучено з бібліотек Академії наук (вона збереглася лише в музеях та приватних книгозбірнях фахівців), а Президія АН УРСР змушена була звільнити І. Г. Шовкопляса з посади завідувача Археологічним музеєм [55, с. 28–29]. Звісно ж, ученого було позбавлено можливості роботи за фахом, як

і групу «націоналістів» — славнозвісних українських істориків Олену Апанович, Михайла Брайчевського, Леоніда Махновця та ін. [16, с. 59–60; 66, с. 10–11].

Після тривалих пошуків місця роботи безробітного вченого було зараховано на посаду в. о. старшого наукового співробітника Центральної наукової бібліотеки АН УРСР ім. В. І. Вернадського. Це відбулося наприкінці 1973 р. На цій посаді І. Г. Шовкопляс працював до 1985 р. [94, с. 247–248].

У Івана Гавриловича поменшало приятелів та знайомих, його з острахом обходили деякі колеги. Але сила волі та мужність допомогли вистояти науковцю, який втратив улюблену роботу, хоча і не втратив совісті та любові до археології, історії рідної України. Втім жаги до праці І. Г. Шовкопляс не втрачав. Підготував бібліографічний покажчик «Радянська література з археології України. 1967–1975 рр.» [65, 343 с.] та бібліографічний показчик «І. Г. Підплічко» [33, 74 с.]. Саме в цей час і відбулася перша наша зустріч — іменитого «опального» археолога й студента полтавського вузу, який торував шлях до науки, що переросла у довголітню дружбу й мала плідні наслідки творчої співпраці.

З часом вийшли підготовлені І. Г. Шовкоплясом солідні бібліографічні посібники «Советская литература по истории древнего Киева» (1984) [78, 211 с.], а також зумовлений політичним тиском на дослідника «Великий Жовтень на Україні та захист його завоювань» [19, 241 с.], деякі інші, в т. ч. великі бібліографічні роботи.

І. Г. Шовкопляс поринув у наукову діяльність найбільшої української бібліотеки. Він став членом нового колективу й інтереси закладу перетворилися в інтереси його життя. Він не раз виступав на міжнародних конференціях, розкриваючи невірні подані історичні події та дати. З 1985 по 1988 рр. виконував обов'язки завідувача науково-бібліографічного відділу ЦНБ АН УРСР. З 1988 р. був призначений головним науковим співробітником науково-бібліографічного відділу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [55, с. 29–30].

Після довгої перерви вчений повернувся до підготовки покажчика бібліографії з археології України. Фундаментальна праця «Археология Украинской ССР. 1918–1980 рр.» (побачила світ у 1989 р.) — результат багаторічної напруженої копіткої роботи [1]. У книзі наведено опис понад 16 тисяч праць, особисто переглянутих автором. Це був величезний внесок у науку, а монументальна праця одержала визнання і високу оцінку широкого загалу спеці-

алістів, була відзначена позитивними рецензіями вчених Києва, Москви, Варшави [6; 14; 93; 156, с. 90–91]. Правда, «пильне око» поборників режиму слідкувало, щоб до визначного реєстру, не дай Боже, не потрапили праці й прізвища «непотрібних» колег і фахівців, чиї імена перебували під забороную...

Чимало підготовлених науковцем праць вплинули на подальший розвиток історичної науки та краєзнавства. В 1990 р. він, на замовлення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, підготував коментарі до «Археологічних нотаток» Великого Кобзаря [146]. Пізніше — уклав бібліографію з археології України 1981–1990 рр., що побачила світ вже після його смерті [2, 460 с.]. І. Г. Шовкопляс брав активну участь у розробці теоретичних питань з національної бібліографії України.

У незалежній Україні з імені вченого були зняті будь-які застереження. Але втрата сил та здоров'я вже не компенсувала широкої відомості та принагідних почесей. І знову, як завжди, втіхою його душі стають громадсько значимі праці із історії України: «Іван Мазепа — гетьман України (1687–1709)» [100] та «Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945)» [101, 54 с.].

У 1993 р. І. Г. Шовкопляс став членом редколегії журналу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського — «Бібліографічний вісник» [79]. Також його висунули членом Експертної ради зі спеціальностей «Історичні науки. Інформація та інформаційні системи. Книгознавство. Бібліотекознавство» Вищої атестаційної комісії України. В 1994 р. І. Г. Шовкопляс — заступник голови Спеціалізованої вченої ради бібліотеки для захисту дисертацій зі спеціальностей «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографознавство», «Системи інформації та обладнання архівів, бібліотек і музеїв» [34, с. 79].

Гідною оцінкою наукових здобутків вченого стало присвоєння йому 11 квітня 1995 р. почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України» [89]. Відзначалося й 75-річчя з дня народження І. Г. Шовкопляса, якого вже на той час долала тяжка хвороба.

Іван Гаврилович Шовкопляс (1921–1997) був одним з найвпливовіших археологів в Україні. Все своє життя він віддав служінню цій науці та нелегкій справі вченого — патріота рідної землі. І. Г. Шовкопляс зробив визначні наукові відкриття, чим назавжди вписав своє ім'я в історію науки про старожитності, доклав визначальний внесок у музеєзнавство, наукову бібліографію, чим прославив і свій рідний край.

Відомий український археолог, фахівець у галузі вивчення палеоліту, доктор історичних наук, професор Іван Гаврилович Шовкопляс помер 13 червня 1997 р. на 77-му році життя після довгої і тяжкої хвороби [85, с. 7]. Його прах, разом із прахом дружини та вірного супутника наукового життя Ганни Михайлівни Шовкопляс, похований у колумбарії Байкового кладовища в Києві [60].

І. Г. Шовкопляс залишив по собі величезний доробок наукових праць і добру пам'ять усіх, хто його знав або був знайомий з діяльністю музейника й археолога. Він належав до тієї плеяди вітчизняних науковців, завдяки творчим зусиллям яких у повоєнні роки була відроджена археологічна наука в Україні та створені всі необхідні передумови для її подальшого розвитку. Саме на цьому він зосереджувався у 1950-ті рр. як заступник директора Інституту археології АН УРСР. І в цей час, під керівництвом та за безпосередньої участі І. Г. Шовкопляса були розпочаті безпрецедентні за обсягами розкопки цілої низки унікальних пізньопалеолітичних пам'яток Середнього Подніпров'я, що дало змогу піднести Україну до рівня однієї з найкраще вивчених у палеолітознавстві країн Східної Європи [137, с. 39–45].

Унаслідок робіт на таких, тепер вже всесвітньовідомих стоянках, як Радомишль, Ключи, Мізин, Добранічівка, Фастів та ін. [28, с. 74; 81; 135; 144] було здобуто першокласні джерела для подальшого вивчення соціально-економічного і культурного розвитку найдавнішого населення України й суміжних територій. І. Г. Шовкоплясом успішно продовжена, запропонована П. П. Єфименком, методика розкопок пізньопалеолітичних пам'яток на великих площах, що охоплювали всю територію давніх поселень [56]. Він же вперше обґрунтував й виділення окремих господарсько-побутових комплексів (котрі включали житла, господарські ями, вогнища та місця обробки кременю) як цілісних об'єктів проживання сімей палеолітичних мисливців, що дозволило кардинально змінити погляди тогочасних фахівців на структуру найдавніших поселень, кількісний склад та устрій стародавньої общини, стало основою подальших палеолітичних і демографічних реконструкцій первісних суспільств [4, с. 16–22].

Творчому доробку І. Г. Шовкопляса належить понад 130 друкованих наукових праць, в тому числі ряд монографій і навчальних посібників, найвідомішими серед яких є «Кам'яний вік на території Української РСР» [125, 118 с.], «Мезенская стоянка. К исто-

рии Среднеднепровского бассейна в познепалеолитическую эпоху» [106] та ін., без яких сьогодні не обходяться сучасні дослідники палеоліту Європи. Зокрема, І. Г. Шовкопляс вперше запропонував схему хронологічного поділу пізнього палеоліту Середнього Подніпров'я, що загалом визнається більшістю фахівців і донині [130]. Не втратила своєї наукової ваги і його інтерпретація Радимишльської стоянки, як найдавнішої пізньопалеолітичної пам'ятки Північної України [107]. А ще він автор кількох статей і довідок до українських енциклопедичних видань, статей у часописах та ін.

Зберегли свою наукову цінність висновки щодо комплексу стоянки Ключи, як прямого аналога унікального Пушкарівського поселення [108]. Важливим науковим доробком Івана Гавриловича було дослідження проблеми палеолітичних жител, що дало поштовх до вивчення господарської моделі та соціальної структури общин мисливців на мамонтів Східноєвропейських рівнин [111]. Праці І. Г. Шовкопляса про ці палеолітичні поселення, а також спільна з І. Г. Підоплічком робота з дослідження стоянок в Межирічі, заклали основу широкого і глибокого вивчення давньокам'яного віку на території України.

Завдяки дослідженням І. Г. Шовкопляса безперечно з'ясовано існування місцевих локальних особливостей археологічних культур вже у пізньому палеоліті, у залежності від характеру природно-кліматичних умов регіонів їх розселення. Вченим був встановлений характер пізньопалеолітичних жител — округлих у плані наземних будівель, подібних до чумів північних народів, при цьому для укріплення стін таких споруд використовувалися великі кістки тварин, зокрема мамонтів [137, с. 39–45]. Були створені їх графічні та натурні реконструкції [8, с. 44; 29, с. 64]. На Добранічівській стоянці споруджена реальна реконструкція такого житла, існуюча і в наш час у складі музейного комплексу [114]. За керівництва й участі І. Г. Шовкопляса у Києві в 1967–1973 рр. був створений спеціальний Археологічний музей, як окрема частина Центрального науково-природничого музею АН УРСР. Сьогодні він є гордістю української археологічної науки і широко знаний в світі — Археологічний музей Інституту археології Національної академії наук України, фундатором якого був саме І. Г. Шовкопляс [2, 107 с.]. Під його керівництвом музей вже у перші роки існування перетворився на заклад, що відіграв провідну роль у поширенні археологічних знань серед населення та наочно демон-

стрував високі досягнення української археології [92, с. 91–92]. Завдяки ентузіазму Івана Гавриловича на території Добранічівського поселення було музеєфіковано перший на Україні житлово-побутовий комплекс мисливців на мамонтів [7, с. 4]. Цей комплекс добре відомий серед вітчизняних та зарубіжних палеолітознавців [30, с. 75], на відміну від розкопаних пам'яток, продовжує зберігати свою особливу наукову й пізнавальну цінність та є об'єктивною джерелознавчою базою для найновіших гіпотез щодо структури поселень пізньопалеолітичного населення Східної Європи.

Праці І. Г. Шовкопляса високо цінували визначні спеціалісти в галузі археології Євразії — академіки О. П. Окладніков, І. Г. Підплічко, П. П. Єфименко, доктори історичних наук П. Й. Борисковський, З. О. Абрамова та ін., про що свідчать численні посилання та відгуки в їх опублікованій науковій спадщині. З деякими із цих дослідників І. Г. Шовкопляса пов'язувало багаторічне творче й особисте товаришування. Треба зазначити, що праці І. Г. Шовкопляса вивчала і з повагою ставилася до його наукової концепції відомий український історик Н. Д. Полонська-Василенко [61, с. 42, 44, 85].

Однією з найважливіших ланок плідної наукової діяльності І. Г. Шовкопляса в археології була бібліографічна робота «Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966 рр.): бібліографія» [132]. Саме внаслідок спроб ученого найповніше представити досягнення українських археологів 1930–1940-х рр. (у тому числі колишніх «українських буржуазних націоналістів» та інших так званих «ворогів народу», а сьогодні — визнаних видатних ратаїв на теренах розвитку національної науки та культури) І. Г. Шовкопляс був на початку 1970-х рр. підданий безпідставним переслідуванням та звільнений з Інституту археології.

Протягом останніх двадцяти п'яти років життя Іван Гаврилович працював у Центральній науковій бібліотеці НАН України, продовжуючи займатися як науковою, так і бібліографічною роботою. У цей час з-під його пера з'явилися такі праці, як «Радянська література з археології України: 1967–1975 рр.» (1978 р., українська мова) [65, 343 с.], а пізніше — велика (на 625 с.) узагальнена бібліографічна праця «Археологія Української РСР: бібліографічний покажчик. 1918–1980 рр.» (1989 р видання) [1]. Робота над цим покажчиком, його вдосконалення й поповнення, продовжувалася вченим до останніх років життя.

Підготовлені І. Г. Шовкоплясом бібліографічні довідники з української археології, особливо фундаментальна «Археология Украинской ССР: библиографический указатель. 1918–1980 гг.» — явище унікальне не лише для нашої країни, а й для всього світу [93; 156].

У кінці 1970-х рр. І. Г. Шовкоплясом був підготовлений до друку фундаментальний історіографічний нарис «Розвиток археології в Українській РСР», що й досі залишається у рукопису. Разом із В. В. Шлеєвим він розпочав роботу над бібліографічним словником археологів колишнього Радянського Союзу. Активно працював І. Г. Шовкопляс і для різних енциклопедичних видавництв Києва та Москви, примножуючи традиції українського краєзнавства. Без участі вченого навряд чи б мали успіх енциклопедичні краєзнавчі довідники по Києву і Полтавщині, до яких учений підготував чимало матеріалів та консультував їх редагування [35, 759 с.; 62, с. 446, 1019, 1021, 1022].

Людина найрізноманітніших інтересів, він охоче ділився своїм досвідом з молодими колегами, рецензував численні праці. Молоді археологи запам'ятали на все життя кількадевні розповіді про діячів вітчизняної культури і науки, виголошені вченим у кулуарах конференцій та симпозиумів [63], а для полтавців — на обласних археологічних семінарах у Полтаві та Лубнах.

І. Г. Шовкопляса знали як вченого, вимогливого не тільки до праць своїх колег, а, в першу чергу, до себе особисто, як людину високих душевних якостей. Він був завжди готовий слугувати справі науки і допомагати тим, хто потребував його допомоги, йдучи навіть проти своїх особистих інтересів й уподобань.

Велику увагу приділяв І. Г. Шовкопляс навчанням молодих археологів, студентської молоді. Кілька поколінь вітчизняних фахівців починали своє знайомство з археологією, використовуючи «Основи археології» — посібник Івана Гавриловича з основ цієї науки [126, 271 с.; 140, 221 с.]. Рукопис останньої редакції посібника зміг «перемогти» у неоголошеному конкурсі на видання в конкуренції з роботою знаного українського вченого-античника, члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Славина [69, с. 99–110].

У Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка на історичному факультеті І. Г. Шовкопляс викладав курс археології України та методику польових археологічних досліджень, а також склав програму для читання цього курсу.

Ім'я І. Г. Шовкопляса назавжди вписане в історію українського та світового палеолітознавства. Протягом багатьох років учений виявляв і досліджував пам'ятки пізнього палеоліту (останнього етапу стародавнього кам'яного віку) в Україні, котрі ввійшли до скарбниці не тільки української, а й світової культури. А, крім того, він був талановитим істориком, закоханим в історію рідного краю краєзнавцем, літературознавцем, музеєзнавцем та музейником-практиком, чий творчий спадок і сьогодні повною мірою служить людям.

Наукові інтереси І. Г. Шовкопляса були нерозривно пов'язані з історією рідної Полтавщини. І це стосувалося не тільки археології, а й краєзнавства, музейництва, окремих аспектів літературознавства — Шевченкіани.

Довгий час І. Г. Шовкоплас переймався долею першовідкривачів Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки, що на Лубенщині. Він присвятив поверненню до наукового вжитку справжніх історичних фактів про першовідкривача Гінців Г. С. Кир'якова та першого дослідника стоянки Ф. І. Камінського кілька робіт [129, с. 420; 136, с. 122–123; 147, с. 10–14], аж поки в історіографії не утвердилася думка, що відкриття українського палеоліту сталося саме на Полтавщині і в 1871 р. [85, с. 49–60].

І. Г. Шовкоплас здійснив чимало подорожей Полтавщиною. В «молоді» наукові роки — разом із академіком П. П. Єфіменком, у 1980-ті — зі своїм вірним супутником — Г. М. Шовкоплас. Вони фактично повторили всі «пам'яткознавчі» маршрути подорожей Т. Г. Шевченка, а наслідки своїх відкриттів і здогадок поклали в основу праці «За покликом серця» [99, с. 64–95].

Палко підтримав І. Г. Шовкоплас й ідею відзначення 1000-ліття Лубен, до підготовки якої групою археологів та істориків він включався із молодечим запалом. Саме цій проблемі присвячено кілька праць ученого, а він та його дружина — були безпосередніми учасниками всіх наукових заходів на честь цієї історичної для Полтавщини події [18, с. 159–160]. Досить позитивно І. Г. Шовкоплас віднісся і до ідеї відзначення 1100-річчя Полтави за даними археологічних досліджень, підтримавши перші кроки зі втілення в життя цього прагнення ще в 1990 р., схвально сприймав результати наукового вивчення нової ранньомезолітичної пам'ятки поблизу Лубен — В'язівцького стійбища, цікавився знахідками з його розкопок [26].

Добрі стосунки мав І. Г. Шовкопляс із рядом співробітників полтавських та лубенських музеїв. Найбільше друзів було у вченого на рідній Лубенщині. Сліди цих зв'язків відклалися у деяких збірках Лубенського міського державного архіву, здебільшого у фонді відомого лубенського краєзнавця Б. С. Ванцака, з яким І. Г. Шовкопляс підтримував найтепліші дружні стосунки. Довготривале листування пов'язувало його і з лубенськими письменниками Володимиром Маликом та Павлом Лубенським.

І. Г. Шовкопляс — учасник ряду наукових конференцій у Полтаві й області, зокрема 1-ї Всесоюзної наукової конференції з історичного краєзнавства у Полтаві 1987 р. [95, с. 208–209], 1-ї Всеукраїнської краєзнавчої, ряду обласних, в тому числі читань «Пам'яті Ф. І. Камінського», конференцій, присвячених 100-річчю з дня народження М. Я. Рудинського і 100-річчю Полтавського краєзнавчого музею [96; 112; 113; 147]. Не випадково, що остання прижиттєва праця вченого також видана у Полтаві [148]. Останній раз І. Г. Шовкопляс перебував на Полтавщині у Миргороді 1995 р., де лікувався. Восени 1995 р. він востаннє відвідав і Лубни, і рідні Лазірки, що на сьогодні знаходяться в адміністративних межах Лубенського району.

Безперечно, зв'язки І. Г. Шовкопляса з рідною Полтавщиною стимулювали розвиток у краї певних галузей археологічного, історіографічного та краєзнавчого знання, поширення відомостей про найновіші досягнення історичної науки, створення музейних закладів чи встановлення пам'ятників та меморіальних дошок, додавали впевненості полтавським ученим у тому, що всі складнощі буття і перипетії науки, політичної кон'юнктури можна подолати, якщо любити рідну землю.

Актами пошанування імені вченого, сподіваємося не останніми, стали видання у Полтаві у видавництві Центру охорони та досліджень пам'яток археології ВЦ «Археологія» брошури дослідника — біобібліографічної праці про М. Я. Рудинського [49], а також цього збірника, присвяченого пам'яті І. Г. Шовкопляса, що підготовлений до друку разом із науковцями ЦОДПА співробітниками Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

Ім'я І. Г. Шовкопляса назавжди вписане в історію українського та світового палеолітознавства як відомого дослідника найдавніших старожитностей на теренах Східної Європи. У царині археології доби енеоліту, раннього залізного віку, слов'яно-руської

епохи за І. Г. Шовкоплясом також залишилися значні здобутки, як і безпосередні заслуги у спрямуванні та поширенні діяльності Інституту археології АН України у 1950–1960-ті рр., розгортанні археологічних досліджень та пам'яткоохоронних робіт. І. Г. Шовкопляс був також талановитим істориком доби козацтва й епохи визвольних змагань українського народу, істориком археології, краєзнавцем, представником найелітнішої частини літературознавства — шевченкознавства, титулованим музеєзнавцем-теоретиком та успішним музейником практиком, чиї розробки втілювалися у життя. Його творчий спадок і сьогодні повною мірою служить українському народу. І. Г. Шовкопляс належить до плеяди кращих вітчизняних учених — дослідників найдавнішого минулого, до того ж, до кагорти наших земляків, які здійснили чимало яскравих відкриттів, присвятивши все життя служінню українській науці, рідній землі. Зробленого І. Г. Шовкоплясом вистачило б на кілька життів багатьох подвижників.

Отже, запропонована читачеві стаття є лише невеликою часткою тієї глибокої вдячності та шаноби нащадків, на яку заслуговує ця непересічна людина. Вона підготовлена до вікового ювілею з дня народження вченого.

Джерела та література

1. Археология Украинской ССР: библиографический указатель. 1918–1980 / [сост. Шовкопляс И. Г., Дмитренко Н. Г.]. — К.: Наукова думка, 1989. — 558 с.
2. Археологічний музей: путівник / Шовкопляс І. Г., Смирнов С. В., Гладилін В. М., Братченко С. Н. та ін. — К.: Наукова думка, 1971. — 107 с.
3. Археологія України: бібліографічний покажчик. 1981 – 1990 / [укл. Шовкопляс І. Г.]; НБУ ім. В. І. Вернадського. — К., 1999. — 460 с.
4. Археологія Української РСР: У 3-х т. — Т. 1: Первісна археологія / В. М. Гладилін, І. Г. Шовкопляс, Ю. Г. Колосов та ін. — К.: Наукова думка, 1971. — 451 с.
5. Археологія. — К., 2002. — № 1. — 148 с.
6. **Баланчук І.** *Рец.*: Археология Украинской ССР: библиографический указатель. 1918–1980 / Сост. Шовкопляс И. Г., Дмитренко Н. Г. — К.: вид. ЦНБ АН УССР, 1989. — 558 с. / І. Баланчук // Записки НТШ. — Т. 222: Праці історико-філософської секції. — Львів: НТШ, 1991. — С. 457–459.
7. **Барсук М.** Є такий музей. Побачення з кроманьйонцем / М. Барсук // Київська правда. — м. Київ. — 1980. — 3 лютого. — С. 4.
8. **Биби́ков С. Н.** Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека / С. Н. Биби́ков. — К.: Наукова думка, 1981. — 108 с.

9. **Бібіков С. М.** Стан та завдання археологічної науки на Україні / С. М. Бібіков // ВАН УРСР. — К., 1956. — № 6. — С. 20–29.
10. **Бібіков С. М.** Досягнення археологічної науки на Україні: (мат-ли для лекцій) / С. М. Бібіков; Т-во для поширення політ. і наукових знань УРСР. — К.: 1958. — 25 с.
11. **Білодід О., Киркевич В.** Довга дорога до храму мудрості / О. Білодід, В. Киркевич // Україна. — К., 1988. — № 7. — С. 11–14.
12. **Білодід О., Киркевич В.** Довга дорога до храму мудрості / О. Білодід, В. Киркевич // Репресоване відродження. — К., 1993. — С. 213–227.
13. **Білоусько О. А., Супруненко О. Б.** Давня історія Полтавщини (XX тисячоліття до н. е. — V століття): підручн. для 6 кл. загальноосв. школи. — Полтава: Оріяна, 2004. — 160 с.
14. **Бондар М. М.** Рец.: Археология Украинской ССР: библиографический указатель. 1918–1980 / Сост. Шовкопляс И. Г., Дмитренко Н. Г. — К.: вид. ЦНБ АН УССР, 1989. — 558 с. / М. М. Бондар // УІЖ. — К., 1991. — № 1. — С. 154–155.
15. **Борисковский П. И.** Изучение палеолитических жилищ в Советском Союзе / П. И. Борисковский // СА. — М., 1958. — № 1. — С. 3–19.
16. **Боровський Я.** 80 — Леонід Махновець / Ярослав Боровський // Ант. — К., 1999. — № 2–3. — С. 59–60.
17. **Ванцак Б. С.** Археолог І. Г. Шовкопляс / Б. С. Ванцак // Ленінська зоря. — м. Лубни Полтавської обл. — 1979. — 27 жовтня. — С. 4.
18. **Ванцак Б. С., Супруненко О. Б.** Конференція, присвячена 1000-літтю Лубен / Б. С. Ванцак, О. Б. Супруненко // УІЖ. — К., 1988. — № 10. — С. 159–160.
19. Великий Жовтень на Україні та захист його завоювань: бібліограф. покажчик. 1977–1986 рр. / [укл. Шовкопляс І. Г., Жданова Р. С.]; ЦНБ АН УРСР. — К., 1987. — 241 с.
20. Видання Академії Наук УРСР (1919–1967). Суспільні науки: бібліографічний покажчик / [укл. Висоцька П. Ю., Бистряков О. В., Євдокименко О. А. та ін.]. — К.: Наукова думка, 1969. — 650 с.
21. Видання Полтавського краєзнавчого музею за 100 років: бібліографічний покажчик / [укл. Пасько Н. І., Супруненко О. Б.]; ПКМ. — Полтава, 1991. — 64 с.
22. **Вієзжев Р. І., Максимов Є. В.** VI наукова конференція Інституту археології Академії наук Української РСР / Р. І. Вієзжев, Є. В. Максимов // Археологія. — К., 1953. — Т. 8. — С. 148–155.
23. **Винокур І. С., Телегін Д. Я.** Археологія України: навчальний посібник / І. С. Винокур, Д. Я. Телегін. — К.: Вища школа, 1994. — 480 с.
24. Від редактора / [Супруненко О. Б.] // АЛЛУ. — Полтава, 1999. — № 2 (6). — С. 2 обкл.
25. **Гавриленко І.** Пам'яті видатного вченого / Ігор Гавриленко // ЗП. — м. Полтава. — 1987. — 2 квітня. — № 76 (16576). — С. 4.

26. **Гавриленко І. М.** Зимівниківська археологічна культура (до історії ранньомезолітичного населення Лівобережної України) / І. М. Гавриленко. — Полтава: АСМІ, 2000. — 128 с.
27. **Гавриленко І. М., Журавель Г. Г.** Розвиток науки на Полтавщині (за матеріалами Полтавського краєзнавчого музею) / І. М. Гавриленко, Г. Г. Журавель // Регіональні перспективи. — Кременчук, 1999. — № 2–3. — С. 6–10.
28. **Гаврилюк Н. О.** Добраничівка / Н. О. Гаврилюк // Словник-довідник з археології. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 74.
29. Давня історія України: У 3-х т. — Т. 1: Первісне суспільство / ІА НАНУ; [ред. кол. тому: В. Н. Станко (відп. ред.), С. С. Березанська, В. М. Гладилін та ін.]. — К.: Наукова думка, 1997. — 559 с.
30. Добраничівка / [Леонова Н. Б.] // Брей У., Трамп Д. Археологический словарь / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — С. 75.
31. **Елинек Я.** Большой иллюстрированный атлас первобытного человека / Я. Елинек. — Прага: Артия, 1982. — 562 с.
32. За принципіальную критику в научных учреждениях: [передовая статья] // Правда Украины. — г. Киев. — 1954. — 25 июня. — С. 1.
33. Іван Григорович Підоплічко: [бібліографічний покажчик праць] / [укл. Шовкопляс І. Г., Дмитренко Н. Г.]. — К.: Наукова думка, 1976. — 74 с.
34. Іван Шовкопляс: біобібліографічний покажчик / [укл. Воробей Микола, авт. вступ. статті Онищенко Олексій]. — К., 1996. — 88 с.
35. Киев: энциклопедический справочник. — 3-е изд., доп. — К.: УСЭ, 1986. — 759 с.
36. **Колектив Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та ін.** Іван Гаврилович Шовкопляс: [некролог] / Колектив Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Редколегія та редакція журналу «Бібліотечний вісник» // Бібліотечний вісник. — К., 1997. — № 4. — С. 3 обкл.
37. **Коляда Ю., Супруненко О.** Дослідник найдавнішого минулого [М. Я. Рудинський] / Ю. Коляда, О. Супруненко // Соц. культура. — К., 1987. — № 9. — С. 10.
38. **Консевич А. І.** Молоді наукові кадри / А. І. Консевич // Радянська Україна. — м. Київ. — 1950. — 14 січня. — С. 2.
39. **Кулаковська Л. В.** [Іван Гаврилович Шовкопляс]: біографічна довідка / Л. В. Кулаковська // Археологія. — К., 2002. — № 1. — С. 4–6.
40. **Кулаковська Л. В.** Три долі Івана Шовкопляса / Л. В. Кулаковська // Кам'яна доба: зб. наук. пр. — К.: Шлях, 2011. — С. 9–14.
41. **Кулатова І. М., Супруненко О. Б.** Археологічний семінар у Лубнах / І. М. Кулатова, О. Б. Супруненко // Археологія. — К., 1991. — № 3. — С. 137–138.
42. **Кухарчук Ю.** Внесок І. Г. Шовкопляса у розробку питань економічної та суспільної організації пізньопалеолітичного населення півночі України / Ю. Кухарчук // Археологія. — К., 2002. — № 1. — С. 7–16.

43. Листування та дарчі написи на наукових працях І. Г. Шовкопляса // Особистий архів Супруненка О. Б.
44. **Максимов Є. В., Шовкопляс І. Г.** Дослідження курганного могильника передскіфського часу на Середньому Дністрі / Є. В. Максимов, І. Г. Шовкопляс // Археологія. — К., 1952. — Т. 7. — С. 108–109.
45. **Мезенцева Г. Г.** Музеезнавство (на матеріалах музеїв УРСР) / Г. Г. Мезенцева. — К.: Вища школа, 1980. — 120, 12 с.
46. **Мезенцева Г.** Дослідники археології України: енциклопедичний словник-довідник / Галина Мезенцева. — Чернігів: Сіверянська думка, 1997. — 205 с.
47. **Милованова Н. А.** Палеолит лесостепной зоны Левобережной Украины: история открытий и исследований / Н. А. Милованова // Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини. Третій обл. наук.-практ. семінар: тези доп. — Полтава: Вид-во «Полтава», 1990. — С. 60–61.
48. Михайло Якович Рудинський (1887–1958) — археолог, музеєзнавець і пам'яток охоронець: бібліографічний покажчик / [укл. Шовкопляс І. Г., Супруненко О. Б.]; ПКМ. — Полтава, 1993. — 24 с.
49. Михайло Якович Рудинський (1887–1958): біобібліографічний покажчик / [укл. Шовкопляс І. Г., Супруненко О. Б., Удовиченко О. І.]; ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА. — Київ; Полтава: Археологія, 2001. — 32 с.
50. **Монгайт А. Л.** Археология в СССР / А. Л. Монгайт. — М.: Изд-во АН СССР, 1955. — 436 с.
51. НА ПКМ ВК. — Спр. 03-19; 03-22.
52. НА ЦОДПА. — Ф. 8. — Спр. 1–12.
53. Нариси стародавньої історії Української РСР / Кол. авт. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — 632 с.
54. **Онищенко О.** [Іван Шовкопляс]: вступна стаття / Олексій Онищенко // Іван Шовкопляс: біобібліографічний покажчик / [укл. Микола Воробей]. — К.: НБУ ім. В. І. Вернадського, 1996. — С. 5–20.
55. **Орач Н.** Головний науковий співробітник / Н. Орач // Бібліотечний вісник. — К., 1994. — № 2. — С. 27–31.
56. Пам'яті Івана Гавриловича Шовкопляса // Археологія. — К., 1998. — № 3. — С. 156–158. — Без підп.
57. **Підопличко І. Г., Шовкопляс І. Г.** Поздний палеолит Украинского Полесья: (некоторые вопросы стратиграфии и периодизации) / И. Г. Підопличко, И. Г. Шовкопляс // Четвертичний період. — К., 1961. — Вып. 13–15. — С. 363–376.
58. **Підопличко І. Г.** Кам'яна доба / І. Г. Підопличко // УРЕ. — К.: УРЕ, 1961. — Т. 6. — С. 123.
59. **Підопличко І. Г.** Кам'яна доба / І. Г. Підопличко // РЕІУ. — К.: УРЕ, 1970. — Т. 9. — С. 300.
60. Повідомлення доньки вченого *Т. І. Шовкопляс*.
61. **Полонська-Василенко Н. Д.** Історія України / Н. Д. Полонська-Василенко. — Т. 1: До середини XVII століття. — К.: Либідь, 1992. — 591 с.

62. Полтавщина: енциклопедичний довідник / [за ред. А. В. Кудрицького]. — К.: УЕ ім. М. Бажана, 1992. — 1024 с.
63. Про І. Г. Шовкопляса / [Супруненко О. Б.] // АЛЛУ. — Полтава, 1998. — № 1–2 (3–4). — С. 7.
64. 50 лет Института архелогии АН УССР / Артеменко И. И. и др. — К.: Наукова думка, 1984. — 139 с.
65. Радянська література з археології України. 1967–1975 рр.: [бібліографія] / [укл. Шовкоплас І. Г., Дмитренко Н. Г.]. — К.: Наукова думка, 1978. — 343 с.
66. Сагайдак М. Відзначення 75-річчя М. Ю. Брайчевського / Михайло Сагайдак // Ант. — К., 2000. — № 4–6. — С. 10–11.
67. Самойленко Л. Г. Шовкоплас Іван Гаврилович / Л. Г. Самойленко // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення (1834–2004). — К.: Прайм-М, 2004. — С. 314.
68. Самойленко Л. Г. Іван Шовкоплас: сторінки життя / Л. Г. Самойленко // Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль): мат-ли міжнар. наук. конф. «Радомишль та його історія». 3–4 жовтня 2006 р. — К.: Корвін-прес, 2008. — С. 8–10.
69. Самойленко Л. Г. І. Г. Шовкоплас у Київському університеті / Л. Г. Самойленко // Українська біографістика. — К., 2016. — Вип. 13. — С. 99–110.
70. Свешников І. К. Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі / І. К. Свешніков // Мат-ли і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — К.: Наукова думка, 1964. — Вип. 5. — С. 40–66.
71. Сергин В. Я. Палеолитические поселения Европейской части СССР: (памятники с жильем обустройством): Автореф. дис. ... докт. ист. наук / В. Я. Сергин; ИА АН СССР. — М., 1982. — 52 с.
72. Словник-довідник з археології / [кер. авт. кол. та ред. Гаврилюк Н. О.]. — К.: Наукова думка, 1996. — 430 с.
73. Советская археологическая литература: библиографический указатель. 1968–1972 / [сост. Заднепровская Т. Н., Левина Р. Ш., Всевиов Л. М.]. — Л.: Наука, 1980. — 557 с.
74. Советская археологическая литература: библиографический указатель. 1973–1975 / [сост. Заднепровская Т. Н., Левина Р. Ш., Всевиов Л. М.]. — Л.: Наука, 1983. — 376 с.
75. Советская археологическая литература: библиографический указатель. 1976–1978 / [сост. Заднепровская Т. Н., Левина Р. Ш., Всевиов Л. М.]. — Л.: Наука, 1986. — 383 с.
76. Советская археологическая литература: библиографический указатель. 1979–1981 / [сост. Заднепровская Т. Н., Левина Р. Ш., Всевиов Л. М.]. — Л.: Наука, 1989. — 471 с.
77. Советская археологическая литература: библиографический указатель. 1982–1984 / [сост. Левина Р. Ш., Всевиов Л. М.]; ИИМК РАН. — СПб., 1997. — 452 с.

78. Советская литература по истории древнего Киева. 1918–1983: [библиограф. указатель] / [сост. Шовкопляс И. Г., Дмитренко Н. Г.]. — К.: Наукова думка, 1984. — 211 с.
79. [Список членів редколегії] // Бібліотечний вісник. — К., 1993. — № 1. — С. 1.
80. Спогади І. Г. Шовкопляса.
81. **Степанчук В. М.** Мизин / В. М. Степанчук // Словник-довідник з археології. — К.: Наукова думка, 1996. — С. 164–165.
82. **Супруненко А. Б.** Конференция, посвященная 100-летию со дня рождения М. Я. Рудинского (Полтава, 1987) / А. Б. Супруненко // СА. — М., 1989. — № 3. — С. 284–285.
83. **Супруненко А. Б.** Археологические исследования Полтавского краеведческого музея (к 100-летию со дня основания) / А. Б. Супруненко // Археологические исследования на Полтавщине: сб. науч. тр. / ПКМ. — Полтава, 1990. — С. 5–40.
84. **Супруненко О. Б.** Науково-практична конференція, присвячена 70-річчю Роменського краєзнавчого музею / О. Б. Супруненко // УІЖ. — К., 1991. — № 3. — С. 156–157.
85. **Супруненко О. Б.** Археологія в діяльності першого приватного музею України: Лубенський музей К. М. Скаржинської / О. Б. Супруненко; НАНУ, Ін-т археол.; Полтав. обл. рада; ЦОДПА; [відп. ред. П. П. Толочко]. — Київ; Полтава: Археологія, 2000. — 392, II с.
86. **Супруненко О.** Іван Гаврилович Шовкопляс — археолог, історик та бібліограф (до 85-річчя від дня народження) / Олександр Супруненко // Полтавський краєзнавчий музей: зб. наук. ст. 2005 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток / УК ПОДА; ПКМ; [редкол.: Волошин Ю. В., Киридон А. М., Мокляк В. О. та ін.]. — Полтава: Дивосвіт, 2006. — [Вип. III]. — С. 259–290: портр.
87. **Супруненко О. Б.** Галина Олексіївна Сидоренко (1918–1984) / О. Б. Супруненко // Старожитності Лівобережного Подніпров'я — 2018. Пам'яті Г. О. Сидоренко (1918–1984): зб. наук. пр. / ЦП НАНУ і УТОПІК; ІА НАНУ; ЦОДПА; ПКМ ВК; [редкол.: Івакін Г. Ю., Ковальова І. Ф., Супруненко О. Б. (наук. і відп. ред.) та ін.]. — Київ; Полтава: ЦП НАНУ і УТОПІК; Дивосвіт, 2018. — С. 3–25.
88. **Тереножкин А. И., Мозолевский Б. М.** Мелитопольский курган / А. И. Тереножкин, Б. М. Мозолевский: ИА АН УРСР. — К.: Наукова думка, 1988. — 262 с.
89. Урядовий кур'єр. — м. Київ. — 1995. — 11 квітня. — С. 2.
90. **Франко А. Д., Франко О. Е.** Фёдор Кондратьевич Вовк (Волков): биографический очерк / А. Д. Франко, О. Е. Франко // СЭ. — М., 1990. — № 1. — С. 86–95.
91. **Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т.** Археологія та стародавня історія України: курс лекцій / М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. — К.: Либідь, 1992. — 375 с.

92. 60 років Інституту археології НАН України / Баран В. Д., Беляєва С. О., Блажевич Н. В. та ін.; ІА НАНУ. — К., 1994. — 138, 20 с.
93. **Шлеев В. В.** *Рец.*: Ценный библиографический указатель / В. В. Шлеев // РА. — М., 1992. — № 2. — С. 282–289.
94. **Шлеев В. В.** Памяти Ивана Гавриловича Шовкопляса / В. В. Шлеев // РА. — М., 1998. — № 4. — С. 247–248.
95. **Шовкопляс А. М., Шовкопляс И. Г.** Памятники истории и культуры в жизни и творчестве Т. Г. Шевченко / А. М. Шовкопляс, И. Г. Шовкопляс // Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению (Полтава, сентябрь 1987 г.): тез. докл. и сообщ. — К., 1987. — С. 208–209.
96. **Шовкопляс А. М., Шовкопляс И. Г.** Т. Г. Шевченко и Лубенщина / А. М. Шовкопляс, И. Г. Шовкопляс // 1000-летие города Лубны: тез. докл. и сообщ. обл. научн.-практ. конф. (26–28 мая 1988 г.). — Лубны, 1988. — С. 26–28.
97. **Шовкопляс Г. М.** Історія створення колекції археологічних коштовностей музею / Г. М. Шовкопляс // Музейні читання: мат-ли наук. конф., присвяч. 30-річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України. 16 лют. 1999 р. — К.: ТОВ «ІІІ Лтд», 1999. — С. 19–20.
98. **Шовкопляс Г. М., Шовкопляс І. Г.** Мандрівка в глибину віків / Г. М. Шовкопляс, І. Г. Шовкопляс. — К.: Рад. школа, 1968. — 174 с.
99. **Шовкопляс Г. М., Шовкопляс І. Г.** За покликом серця. Пам'ятки історії та культури в житті і творчості Т. Г. Шевченка / Г. М. Шовкопляс, І. Г. Шовкопляс. — К.: Наукова думка, 1990. — 168 с.
100. **Шовкопляс Г. М., Шовкопляс І. Г.** Іван Мазепа — Гетьман України (1687–1709). До 285-х роковин смерті: бібліографія / Г. М. Шовкопляс, І. Г. Шовкопляс // Неопалима купина. — К., 1995. — № 1/2. — С. 238–255.
101. **Шовкопляс Г. М., Шовкопляс І. Г.** Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945): мат-ли для бібліографії / Г. М. Шовкопляс, І. Г. Шовкопляс. — К.: ред. «Бібл. вісника», 1996. — 54 с.
102. **Шовкопляс И. Г.** Археологические экспедиции на Украине / И. Г. Шовкопляс // Правда Украины. — г. Киев. — 1949. — 19 августа. — С. 4.
103. **Шовкопляс И. Г.** Фастовская позднепалеолитическая стоянка / И. Г. Шовкопляс // КСИИМК. — М.; Л., 1956. — Вып. 65. — С. 68–73.
104. **Шовкопляс И. Г.** Археологическая конференция в Киеве / И. Г. Шовкопляс // СА. — М., 1958. — № 3. — С. 290–293.
105. **Шовкопляс И. Г.** Мезинская стоянка на Десне. К истории Среднеднепровского бассейна в позднепалеолитическую эпоху: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук / И. Г. Шовкопляс. — К., 1964. — 36 с.
106. **Шовкопляс И. Г.** Мезинская стоянка. К истории Среднеднепровского бассейна в позднепалеолитическую эпоху/ И. Г. Шовкопляс; ИА АН УССР. — К.: Наукова думка, 1965. — 328 с.
107. **Шовкопляс И. Г.** Радомышльская стоянка — памятник начальной поры позднего палеолита / И. Г. Шовкопляс // Стратиграфия и периодизация палеолита Восточной и Центральной Европы: сб. науч. ст. — М.: Наука, 1965. — С. 104–116.

108. **Шовкопляс І. Г.** Новая позднепалеолитическая стоянка на Черниговщине (Клюсы) / И. Г. Шовкопляс // АО 1966 года: ежегодн. — М.: Наука, 1967. — С. 187–189.
109. **Шовкопляс І. Г.** Исследования Добраничевской стоянки / И. Г. Шовкопляс // АО 1969 года: ежегодн. — М.: Наука, 1970. — С. 222–223.
110. **Шовкопляс І. Г.** По палеолитическим памятникам Средней Европы / И. Г. Шовкопляс // АИУ 1968 г. — К.: Наукова думка, 1971. — Вып. 3. — С. 278–283.
111. **Шовкопляс І. Г.** Хозяйственно-бытовые комплексы позднего палеолита / И. Г. Шовкопляс // XV наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР: тез. пленарн. і секційн. доп. (Результати польових археологічних досліджень 1970–1971 рр. на території України); ІА АН УРСР. — Одеса, 1972. — С. 12–17.
112. **Шовкопляс І. Г.** Михаил Яковлевич Рудинский / И. Г. Шовкопляс // Обл. научн.-практ. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. М. Я. Рудинского (26–27 марта 1987 г.): тез. докл. и сообщ.; ПОУК; ПОО УООПИК; ПКМ. — Полтава, 1987. — С. 4–6.
113. **Шовкопляс І. Г.** Из истории изучения палеолита Полтавщины / И. Г. Шовкопляс // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею: мат-ли ювіл. наук. конф. — Ч. 2: Археологія Полтавщини; ПКМ. — Полтава, 1991. — С. 7–8.
114. **Шовкопляс І. Г.** Добраничевская позднепалеолитическая стоянка на Украине: исследование, экспонирование / И. Г. Шовкопляс // КСИА. — М., 1992. — Вып. 206. — С. 85–90.
115. **Шовкопляс І. Г.** Наукове життя Інституту археології у 1949 р. / І. Г. Шовкопляс // Археологія. — К., 1950. — Т. 4. — С. 195–202.
116. **Шовкопляс І. Г.** Підсумки експедиційних досліджень Інституту археології в 1950 р. / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1951. — № 3. — С. 37–43.
117. **Шовкопляс І. Г.** Археологічні дослідження на території південно-українських новобудов / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1952. — № 3 — С. 56–62.
118. **Шовкопляс І. Г.** Курганний могильник передскіфського часу на Середньому Дністрі / І. Г. Шовкопляс // АП УРСР. — К., 1952. — Т. 4. — С. 5–11.
119. **Шовкопляс І. Г.** Наукова конференція Інституту археології (Київ, 2-5 лютого 1954 р.) / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1954. — № 3. — С. 58–61.
120. **Шовкопляс І. Г.** Стародавній кам'яний вік на Україні / І. Г. Шовкопляс. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — 64 с.
121. **Шовкопляс І. Г.** Наукова конференція Інституту археології АН УРСР / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1956. — № 6. — С. 54–62.
122. **Шовкопляс І. Г.** Археологічні дослідження на Україні (1917–1957): огляд вивчення археологічних пам'яток / І. Г. Шовкопляс. — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — 422 с.

123. **Шовкопляс І. Г.** Стоянка стародавнього кам'яного віку в Мізині / І. Г. Шовкопляс // Соц. життя. — м. Короп Чернігівської обл. — 1960. — 15, 17 і 20 вересня. — С. 4.
124. **Шовкопляс І. Г.** *Рец.*: Програма з археології для історико-філологічних факультетів педагогічних інститутів / І. Г. Шовкопляс // УІЖ. — К., 1961. — № 4. — С. 146–148.
125. **Шовкопляс І. Г.** Кам'яний вік на території Української РСР: посібник для вчителів історії та студентів історичних факультетів / І. Г. Шовкопляс. — К.: Рад. школа, 1962. — 118 с.
126. **Шовкопляс І. Г.** Основи археології: учбовий посібник для студентів історичних факультетів університетів та педінститутів / І. Г. Шовкопляс. — К.: Рад. школа, 1964. — 271 с.
127. **Шовкопляс І. Г.** Палеолітична стоянка Радомишль / І. Г. Шовкопляс // Археологія. — К., 1964. — Т. 16. — С. 99–102.
128. Шовкопляс І. Г. // УРЕС. — К.: УРЕ, 1968. — Т. 3. — С. 306–307.
129. **Шовкопляс І. Г.** Гінцівська стоянка / І. Г. Шовкопляс // РЕІУ. — К.: УРЕ, 1969. — Т. 1. — С. 420.
130. **Шовкопляс І. Г.** До питання про характер розвитку культури пізнього палеоліту (на матеріалах Української РСР і сусідніх територій) / І. Г. Шовкопляс // Археологія. — К.: Наукова думка, 1969. — Т. 22. — С. 31–54.
131. **Шовкопляс І. Г.** Зміна природного середовища і походження сучасної людини: Міжнародний симпозіум у Парижі / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1969. — № 8. — С. 101–105.
132. **Шовкопляс І. Г.** Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія / І. Г. Шовкопляс; АН УРСР, Ін- археол. — К.: Наукова думка, 1969. — XXXVI, 343 с.
133. **Шовкопляс І. Г.** Археологічний музей Академії Наук України / І. Г. Шовкопляс // ВАН УРСР. — К., 1970. — № 7. — С. 60–68.
134. **Шовкопляс І. Г.** Добранічівські розкопки / І. Г. Шовкопляс // Зоря комунізму. — м. Яготин Київської обл. — 1970. — № 193. — 6 серпня. — С. 4.
135. **Шовкопляс І. Г.** Ключівська стоянка / І. Г. Шовкопляс // РЕІУ. — К.: УРЕ, 1970. — Т. 2. — С. 396–397.
136. **Шовкопляс І. Г.** Гінцівська пізньопалеолітична стоянка (До 100-річчя її виявлення) / І. Г. Шовкопляс // УІЖ. — К., 1971. — № 9. — С. 122–123.
137. **Шовкопляс І. Г.** Пізній палеоліт / І. Г. Шовкопляс // Археологія Української РСР: У 3-х т. — К.: Наукова думка, 1971. — Т. 1. — С. 39–45.
138. Шовкопляс І. Г. // РЕІУ. — К.: УРЕ, 1972. — Т. 4. — С. 530.
139. **Шовкопляс І.** Мандрівка по країні контрастів (Японія) / Іван Шовкопляс // Вечірній Київ. — м. Київ. — 1972. — 19 грудня. — С. 3.
140. **Шовкопляс І. Г.** Основи археології: підручник для студентів історичних факультетів університетів та педінститутів / І. Г. Шовкопляс. — 2-е вид., вип. і доп. — К.: Вища школа, 1972. — 221 с.

141. **Шовкопляс І. Г.** Японська археологія очима радянського археолога / І. Г. Шовкопляс // Археологічний журнал. — Токіо, 1972. — № 12. — С. 48–56. — Япон. мова.
142. **Шовкопляс І. Г.** Деякі питання вивчення пізнього палеоліту на Україні за роки радянської влади / І. Г. Шовкопляс // Археологія. — К., 1974. — № 3. — С. 5–11.
143. **Шовкопляс І. Г.** Є такий музей / І. Г. Шовкопляс // Знання та праця. — К., 1981. — № 6. — С. 18.
144. **Шовкопляс І. Г.** Радомишльська стоянка / І. Г. Шовкопляс // УРЕ. — К.: УРЕ, 1983. — Т. 9. — С. 250.
145. **Шовкопляс І. Г.** Добранічівська стоянка первісних людей / І. Г. Шовкопляс // Книга для читання з історії Української РСР (7–8 класи). — К.: Рад. школа, 1988. — С. 5–10.
146. **Шовкопляс І. Г.** Короткий коментар до «Археологічних нотаток» Т. Г. Шевченка / І. Г. Шовкопляс // 36. праць 27-ї наукової Шевченківської конференції. — К., 1989. — С. 170–177.
147. **Шовкопляс І. Г.** Вдалиї початок / І. Г. Шовкопляс // АЗ ПКМ: зб. наук. пр. — Полтава, 1992. — Вип. 2. — С. 11–12.
148. **Шовкопляс І. Г.** Перлина українських старожитностей (до 80-річчя археологічних розкопок Мізинської палеолітичної стоянки) / Шовкопляс І. Г. // АЛЛУ. — Полтава, 1998. — № 1–2 (3–4). — С. 7–11.
149. Шовкопляс Іван Гаврилович (1921–1997) / [укл. Опенько Я. Ю., Ширшова Л. Г.] // <https://nibu.kiev.ua/exhibitions/388/>
150. Шовкопляс Іван Гаврилович // Інститут археології Національної академії наук України. 1918 – 2014 / НАНУ, Ін-т археол.; [ред. П. П. Толочко]. — К.: АДЕФ-Україна, 2015. — С. 639–640.
151. Шовкопляс Іван Гаврилович // Шевченківська енциклопедія. — Т. 6: Т–Я / [гол. ред. М. Г. Жулинський]. — К.: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. — С. 983–984.
152. Шовкопляс Іван Гаврилович // <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D1%8F%D1%81%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%93%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>
153. Шовкопляс Іван Гаврилович. Кафедра археології та музеєзнавства // https://www.archaeology.univ.kiev.ua/home/index.php?option=com_content&id=50&Itemid=101.
154. **Юренко С. П.** Шовкопляс Іван Гаврилович / С. П. Юренко // Енциклопедія історії України. — Т. 10: Т–Я / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. — К.: Наукова думка, 2013. — С. 651–652.
155. **Banesz L.** Die Problematik der paläolitischen Besiedlung in Tibava / L. Banesz // Slovenska archeológia. — Bratislava, 1960. — VIII–1. — S. 33–48.
156. **Gurba J.** // Kwartalnik historii kultury materialnej. — Warszawa, 1992. — R. 40. — № 1. — S. 90–91.
157. Shovkopliias I. // Encyclopedia of Ukraine. — Toronto; Buffalo; London, 1993. — Vol. IV. — P. 672.

158. **Soffer O.** The Upper Paleolithic of the Central Russian Plain / O. Soffer. — San Diego: Academic Press, 1985. — 539 p.

О. Б. Супруненко

Іван Шовкопляс — уродженець Полтавщини, археолог, історик, бібліограф
(до 100-річчя з дня народження)

Стаття присвячена життєвому і творчому науковому шляху археолога-полтавця Івана Гавриловича Шовкопляса (1921–1997). Ім'я І. Г. Шовкопляса назавжди вписане в історію українського та світового палеолітознавства як відомого дослідника найдавніших старожитностей на теренах Східної Європи. У царині археології доби енеоліту, раннього залізного віку, слов'яно-руської епохи за І. Г. Шовкоплясом також залишилися значні здобутки, як і безпосередні заслуги у спрямуванні і поширенні діяльності Інституту археології АН України у 1950–1960-ті рр., розгортанні археологічних досліджень та пам'яткоохоронних робіт. Учений був також талановитим істориком доби козацтва й епохи визвольних змагань українського народу, істориком археології, краєзнавцем, представником найелітнішої частини літературознавства — шевченкознавства, титулованим музеєзнавцем-теоретиком та успішним музейником практиком, чий розробки втілювалися у життя. Його творчий спадок і сьогодні повною мірою служить українському народу. І. Г. Шовкопляс належить до плеяди крашчих вітчизняних учених — дослідників найдавнішого минулого, до того ж, до кагорти наших земляків, які здійснили чимало яскравих відкриттів, присвятивши все життя служінню українській науці, рідній землі.

Позначений зв'язок ученого з Полтавщиною, йдеться про участь археолога та історика у наукових заходах, що відбувалися у Полтаві, Лубнах, інших місцях області.

Ключові слова: Шовкопляс Іван Гаврилович, Лазірки, Лубенщина, пізній палеоліт, Гінцівська пізньопалеолітична стоянка, Добранічівська пізньопалеолітична стоянка, музеєзнавство, наукова бібліографія.

О. В. Suprunenko

Ivan Shovkopljas – Native of Poltava Region, Archaeologist, Historian, Bibliographer
(to the 100th Anniversary)

The article is dedicated to life and scientific work of Poltava archaeologist Ivan Havrylovych Shovkopljas (1921-1997). Name of I. H. Shovkopljas is forever written in history of Ukrainian and world study of the Paleolithic Age as a prominent investigator of the most ancient artifacts in the Eastern Europe. I. H. Shovkopljas is also known for his great achievements in the field of archaeology of the Eneolithic Age, the early Iron Age, the Slavonic Russ Epoque, as well as his work in directing and developing the Institute of Archaeology of AS of Ukraine in 1950-1960s, providing archaeological investigations and monuments protecting. The

scientist was also talented historian of the Cossacks Time and Epoque of Liberation Fighting of the Ukrainian nation, historian of archaeology, local historian, representative of the highest part of literature study – Shevchenko scholar, prominent museum theory and practice worker, whose ideas were brought to life. His scientific heritage is still serving Ukrainian nation. I. H. Shovkopljas belongs to the range of the best local scientists – researchers of ancient past, and group of our natives that made many bright discovers in Ukrainain science and motherland.

Scientist's connection with his motherland Poltava Region is described. Archaeologist's and historian's participation in scientific actions in Poltava, Lubny, other cities of the region are also mentioned.

Keywords: Shovkopljas Ivan Havrylovych, Lazirky, Lubny District, the late Paleolithic Age, Hints Late Paleolithic Encampment, Dobranichi Late Paleolithic Encampment, museum study, scientific bibliography.

